

*Спеціалізованій вченій раді К 26.130.04
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32*

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата економічних наук, старшого наукового
співробітника Булкіна Ігоря Олексійовича
на дисертацію Вовченко Олени Владиславівни на тему
«Вплив інноваційної діяльності у промисловості України на економічну
безпеку держави», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

1. Актуальність обраної теми дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами та темами

Актуальність теми пов'язана з фактичним занепадом інноваційного фактору економічного розвитку в нашій країні. Мова йде саме про технологічні інновації, оскільки у політичній площині інноваційність України є дуже виразною, навіть на світовому тлі. Інтуїтивно зрозуміло, що все в світі в тій чи іншій мірі впливає на все, в тому числі й інноваційна діяльність на економічну безпеку, але цей зв'язок потрібно визначити шляхом наукової раціоналізації, довести його суттєвість, виявити неочевидні з точки зору пересічного спостерігача особливості перебігу процесу у вітчизняних умовах. Попри наявність доволі широкого кола публікацій з проблематики національної безпеки та її складових, розкриття характеру впливу вимагає проведення додаткового наскрізного дослідження, яке б інтегрувало підходи з різних галузей знання.

Дисертаційне дослідження Вовченко О.В. пов'язане з науково-дослідною темою Центру інновацій та технологічного розвитку Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброда НАН України «Дослідження життєвого циклу та інформаційно-технологічна підтримка перетворення формалізованих знань у виробничу функцію» (номер державної реєстрації 0117У000049). Внесок авторки полягав у дослідженні інноваційної діяльності у промисловому секторі як інструменту гарантування економічної безпеки держави ті й інституційного забезпечення.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Викладеним у дисертаційній роботі науковим положенням, висновкам і пропозиціям авторка намагалася надати належний рівень обґрунтованості.

Задля досягнення поставленої мети дослідження (сформульована як «поглиблення теоретичних положень, обґрунтування наукових і практичних рекомендацій щодо удосконалення існуючих та розробка нових напрямів забезпечення економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості на законодавчому рівні») дисертанткою була розглянута низка проміжних питань, які визначили структуру роботи: це дослідження компоненти економічної безпеки в сучасних уявленнях про національну безпеку; розгляд напрямів впливу фактору генерації нових знань на економічну безпеку країни; визначення сутності та наслідків інноваційної діяльності; оцінювання рівня економічної безпеки країни за головними складовими елементами; характеристика процесів інноваційної діяльності в Україні на макрорівні; розгляд та адаптація досвіду обраних країн світу (Австралія, Швейцарія, США) в частині стимулювання науково-технічної та інноваційної активності; визначення перспективних напрямів розвитку інноваційної діяльності в країні в предметно-тематичному аспекті; розроблення рекомендацій щодо удосконалення нормативно-законодавчої бази в сфері економічної безпеки з врахуванням потреб та можливостей інноваційного розвитку. Таку послідовність розгляду (за дедуктивним принципом) я вважаю логічною, хоча й не єдино можливою з точки зору компоновки матеріалу (так зміст другого та третього розділів можна було б перерозподілити без втрати якості).

Місцями прагнення до максимальної обґрунтованості положень виявилося надмірним, зокрема в першому розділі, де ретельний аналіз численних праць вітчизняних і закордонних вчених, які досліджували концептуальні засади національної безпеки та її складових (в тому числі класиків економічної та геополітичної думки) дещо загальмував формування розгорнутої авторській позиції та нажаль призвів до експансії в роботі поруч з дослідницькою текстової стилістики навчальних посібників.

На користь загальної достовірності результатів дослідження «працює» постійне використання під час підготовки дисертації широкого масиву статистичних даних,

фактологічної та аналітичної інформації з інших джерел. Однак запропонована авторкою економіко-математична модель прогнозування рівня інтегрального показника економічної безпеки, на мою думку, насправді є регресійним рівнянням поліноміальної форми з однією факторною змінною. Достовірність його виведення викликає певний сумнів, оскільки перевірочні підстановки граничних значень рівня інвестиційно-інноваційної складової призводять до отримання екстремальних значень узагальненого показника економічної безпеки, які не мають раціонального економічного тлумачення. Фактично виявляється, що обидві категорії знаходяться у «протифазі», тобто збільшення рівня однієї чомусь відбувається за рахунок іншої.

Зроблені авторкою висновки та пропозиції органічно випливають зі змісту роботи.

Вовченко О.В. є активним науковим комунікатором: результати дисертаційної роботи доповідалися у 2014-2019 роках на двох десятках наукових та науково - практичних конференціях різного рівня в м. Києві, Мінську, Одесі, Дніпрі, Львові та Кам'янець-Подільському. Безумовно така активність сприяє розповсюдженню її поглядів та поступовому зростанню наукового авторитета. За інформацією дисерантки практичні пропозиції з проведеного дослідження були використані у діяльності ВНЗ «Університет економіки та права «Крок» при викладанні дисциплін «Національна і регіональна безпека» (довідка №40 від 14.03.2019 р.), «Інноваційний менеджмент в системі економічної безпеки», «Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки» (довідка № 276/13 від 04.06. 2019 р.), а теоретичні розробки були задіяні при перепідготовці фахівців у Державному бюро розслідувань (довідка №199вн/3.1/19 від 29.05.2019 р.). Такий доробок спровадяє сильне враження, але варто було б уточнити, які саме положення були використані у навчальному процесі – з огляду на їх «незахищеність» науковим ступенем автора, тобто недостатнію «канонічність» для освітянських вимог. Тим не менш факт інтенсивної апробації ключових тез дослідження не викликає сумнівів.

3. Оцінка наукової новизни дисертаційної роботи

Дещо спрощено наукова новизна, на мою думку, може існувати в трьох формах: 1) виявлення того, про що ніхто раніше не знав, або не звертав на нього уваги; 2) надання розгорнутого, в тому числі кількісного, опису вже відомим явищам, завдяки чому стає

можливим здійснити моделювання явища; 3) висунення нової інтерпретації відомого явища, яке дозволяє позбутися наявних протиріч в описі, повніше розкрити його характеристики та пояснити конкретні прояви.

Звернемо увагу на те, що дисертанткою за мету дослідження було обране поглиблення теоретичних положень та удосконалення напрямів забезпечення економічної безпеки, тобто розуміється, що базові положення вже існують, але їм слід надати певний розвиток. З іншого боку в розділі «Наукова новизна одержаних результатів» вона заявляє, що цінність роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних основ пошуку і реалізації згаданих напрямів, тобто вона вже претендує на виразну фундаментальність (виявилось навіть краще, ніж планувалося). Тобто робота має новизну третього типу.

Наукове значення роботи полягає у синтетичному ефекті – поєднанні основних положень інноватики з методологією дослідження проблем національної безпеки. Найбільш вдало це відбулось на рівні теоретичного узагальнення, на рівні конкретних логічних ліній доведення не завжди вдалось позбутися протиріч. Зокрема було б бажано пояснити, чому при поступальному зростанні позиції України в рейтингу Doing Business (рис. 2.6) в економіці відбувається занепад інноваційної активності? Це натякає на недостатню інтегрованість інвестиційної діяльності з інноваційною, тому сам термін «інвестиційно-інноваційна складова» виглядає штучним утворенням (це зауваження стосується розробників систематики економічної безпеки). Кризовий стан інновацій авторка пов’язує із низьким державним фінансуванням наукової діяльності, але фронт науково-технічної діяльності не завжди має інноваційну спрямованість (це стосується більшості соціально-гуманітарних та частини природничих наук), до того ж структура фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності в призмі джерел коштів традиційно має значні розбіжності. Тому справедлива критика існуючої наукової політики з боку Вовченко О.В. влучає повз мети дослідження.

Напроти, дуже цікавим вийшов аналіз заходів з розвитку інноваційної діяльності в обраних країнах світу, хоча привести його до «єдиного знаменника» з метою адаптації до вітчизняних умов об’єктивно є дуже складною задачею. Заслуговує на високу оцінку також проведений аналіз нормативно-правового забезпечення національної безпеки.

Зазначу, що авторка місцями трохи завищує наукову новизну результатів: так доцільність стимулювання розвитку інтелектуального потенціалу як пріоритету промислової політики задля забезпечення економічної безпеки (що визначено як напрям, що отримав подальшого розвитку) є розповсюджену управлінською установкою і не потребує додаткового обґрунтування. Особисто я не зустрічав випадків апології зворотного. Під впливом відкриттів та винаходів дійсно створюється основа для розробки ефективніших технологій, але ніхто ніколи не намагався спростувати цей факт. З іншого боку в країні дійсно існує проблема загальної якості управлінської культури, але ще одне, можливо найважчіше, обґрунтування вищезгаданої доцільності її не вирішує. Перелік запропонованих інструментів для формування та реалізації інноваційної політики (С 12. автореферату) теж важко визнати авторським доробком: в розвинених країнах він є широко відомим і активно застосовується в управлінні.

4. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих авторкою дисертації працях

Основні положення дисертаційної роботи висвітлені у 18 наукових публікаціях, в тому числі в одній колективній монографії, п'яти статтях у наукових фахових виданнях України, двох іноземних виданнях та дев'яти працях у збірниках тез доповідей міжнародних та всеукраїнських науково-практических конференцій. Загальний обсяг публікацій складає 7,36 друк. арк., з них 2,64 – у фахових виданнях. Кількість та обсяг опублікованих наукових праць Вовченко О.В. цілком відповідають вимогам щодо оприлюднення результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Публікації висвітлюють спектр наукових інтересів здобувачки та у достатній мірі відображають зміст дисертації.

Автореферат у цілому розкриває текст роботи та є ідентичним її змісту. В ньому зроблено узагальнений переказ низки кроків дослідження, наведено отримані висновки та пропозиції, хоча головні логічні лінії роботи в ньому висвітлені, на мій погляд, недостатньо. За якістю оформлення автореферат відповідає діючим вимогам МОН України, хоча слід визнати їх певну штучність в частині формату подання матеріалу.

5. Практичне значення отриманих результатів дослідження

Результати дисертаційного дослідження можуть бути корисними для проектування стратегії економічної політики, а також для гармонізації нормативно-законодавчого забезпечення підтримки національної безпеки в сучасних умовах. Практичну цінність становить низка пропозицій щодо імплементації додаткових «про-інноваційних» положень до діючої нормативно-правової бази, що регулює процеси забезпечення національної безпеки з метою її гармонізації (мова тут про Стратегію національної безпеки України та Закон «Про національну безпеку України»). Навіть беручи до уваги можливість прояву бюрократичного ідеалізму (присутність норми в документі не гарантує факту її реалізації), цей напрям активності дисертантки сприяє формуванню додаткового правового простору, компліментарного до процесів інноваційної діяльності. На це «працює» й авторська ідея щодо доцільності створення спеціальної державної установи, яка має забезпечувати взаємозв'язок державних управлінських установ, приватного бізнесу та науково-дослідних установ, до яких мають долучитися створення Центрів технологічного трансферту в контексті проблематики, що розглядається (С.13-14).

6. Відповідність дисертаційної роботи спеціальності

Структура та зміст дисертаційної роботи Вовченко О.В. за темою «Вплив інноваційної діяльності у промисловості України на економічну безпеку держави» відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 — Економіка та управління національним господарством.

7. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

При розгляді змісту роботи виявлені вади та дискусійні положення, які потребують корекції та уточнення.

1. Вже традиційне в українській економічній науці змішування термінів «країна» та «держава», які часто-густо застосовуються як синонімічні. Національна безпека стосується держави (це вже політологічний трафарет), але економічний розвиток завжди відбувається в країні, а не в державі (звісно, якщо мова йде не про статки чиновників).

2. Незрозуміло, навіщо при автохарактеристиці дослідження використовувати три поняття: наукове завдання дослідження (виділено окремо), його мету та додаткові завдання. Наукове завдання фактично дублює мету, але робить це більш лаконічно.

3. В плані стилістики не варто, на мій погляд, активно займатися самоцитуванням: всім зрозуміло, що положення авторської роботи проходили апробацію, але первинною при захисті є дисертація, а не її локальні проекції в наукових публікаціях. Так само не слід текст автореферату перевантажувати бюрократичними модальностями закінченої дії: «вперше обґрунтовано, вирішено, розроблено та ін.», краще навести безпосередні аргументи, які працюють на користь певної тези. Оцінювання міри обґрунтованості (вирішеності, розробленості) має робитися ззовні, а не самим автором, який науковими викладками має підвести читача до висновків, а не заявляти про значущість останніх.

4. Недостатньо пояснено, за рахунок чого рівень виробничої складової економічної безпеки станом на першу половину 2018 року виявився найбільшим, перевершивши величину 2011 року і змістившись до діапазону «задовільний рівень безпеки» (раніше – завжди був «незадовільний»). Що в економіці відбулось таке принципове, що виявилось здатним вплинути на зсув якості виробничої складової? Дисертантка вказує на поступову інтеграцію України в ринковій простір Європи, але такий шлях є повільним та зміну якості автоматично не забезпечує (особливо відносно «спокійного» 2011 року).

5. Дискусійним є твердження, що військові дії на сході України не сприяють розвитку високотехнологічного виробництва. В історії людства війна завжди була потужним двигуном технологічного розвитку, до того ж більшість підприємств-виробників товарів оборонного та подвійного призначення в країні залишилась поза зоною бойових дій, а створення нових систем озброєння є об'єктивною потребою.

6. Слід бути охайніше в плані оформлення: на рисунку, що репрезентує динаміку зміни інтегрального показника економічної безпеки та обраних показників інноваційної діяльності (рис. 2 автореферату), фігурують шість параметричних рядів, але в легенді наведений опис лише чотирьох (хоча в тексті дисертаційної роботи все в нормі).

7. Запропонована логіко-концептуальна модель гарантування економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності (рис. 4 автореферату) є не кінцевим

результатом дослідження, а скоріше його робочою схемою, важливим інструментом для встановлення зв'язків між базовими категоріями, що фігурують в авторському аналізі.

8. Висока міра подібності динаміки значень інтегрального показника рівня економічної безпеки та його інвестиційно-інноваційної складової пояснюється ефектом автокореляції, оскільки другий показник структурно входить до першого за побудовою. Обґрунтування тези про важливість інновацій мало б спиратися на додаткові обрахунки, зокрема на порівняння міри кореляції рівня показника економічної безпеки з іншими його складовими з метою їх ранжирування за силою зв'язку. Лідерство інвестиційно-інноваційної складової тоді б підтвердило базову тезу, що «інноваційна діяльність стає найважливішим фактором впливу на економічну безпеку» (автореферат, С.1).

9. Прогнозування динаміки рівня інтегрального показника економічної безпеки дисертацією розповсюджується на 2018-2025 роки, але це робиться з використанням даних за 2011-2017 роки, тобто період ретроспекції майже дорівнює періоду проспекції, хоча за правилами прогнозування він має бути якнайменш втрічі більшим. Це різко зменшує достовірність прогнозу та ускладнює його практичну перевірку.

10. Незрозуміло, навіщо в роботі авторка торкалася проблем динаміки і структури наукових кадрів, адже спостереження науково-технічної та інноваційної діяльності здійснюються за різними вибірками підприємств та організацій, які лише частково перетинаються. Аспект має дуже опосередковане відношення до теми роботи.

11. При описі п'яти векторів розвитку науки та інновацій неясно, які саме їх комбінації формують варіанти модернізації української економіки. Вектори (за суттю це аспекти) дійсно створюють умовний координатний простір, але конкретний варіант дій означає певне співвідношення між ними за вагомістю та послідовністю реалізації.

12. Визначення переліку перспективних напрямів інноваційної діяльності в галузевому аспекті бажано було б аргументувати не тільки фактологічною («українські розробки у сфері авіа- й ракетобудування цікаві для всього світу» (С.146), що не завжди очевидно з огляду на долю літака «Ан-70»), але й кількісною інформацією.

Зазначені вади ускладнюють кваліфікацію поданої роботи, хоча відчувається, що в її підготовку було вкладено чимало дослідницьких зусиль. Наявність певних недоліків у

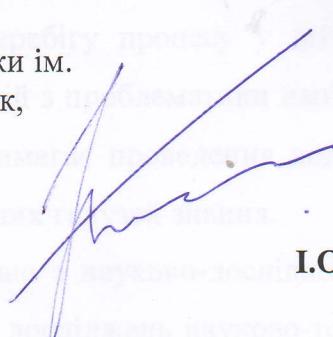
дисертації свідчить про об'єктивну складність проблематики та сміливість дисертантки, яка взялась за її вирішення.

8. Загальний висновок

Подана до захисту дисертація виконана самостійно та містить низку результатів теоретичного та практичного характеру, які можуть зацікавити наукову спільноту та частково зменшити концептуальний хаос, який існує навколо осмислення прикладних проблем забезпечення національної безпеки. Вони є корисними для розвитку вітчизняної економічної науки. Явних запозичень та/або випадкового plagiatu в роботі мною помічено не було. В дисертації враховані вимоги, передбачені пунктами 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р., а її автор **Вовченко Олена Владиславівна** може претендувати на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

Завідувач Міжгалузевої лабораторії з питань формування та реалізації науково-технічної політики при відділі системних досліджень науково-технічного потенціалу ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброго НАН України», кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

I.O. Булкін

21.10.2019 р.

